

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij: Povijest - pedagogija

Zvonimir Vidić

Dinastija Antonina

Završni rad

Mentor doc. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2012. godina

Sadržaj

1. Sažetak	2
2. Uvod	3
3. Dinastija Antonina	4
4. Nerva (96.-98. godine)	5
5. Trajan (98.-117. godine)	6
6. Hadrijan (117.-138. godine)	9
7. Antonin (138.-161. godine)	12
8. Marko Aurelije (161.-180. godine)	15
9. Komod (180.-192. godine)	17
10. Prilozi	20
11. Literatura	24

1. Sažetak

Dinastija Antonina započinje smrću cara Domicijana 96. godine kojega je na carskome položaju naslijedio Nerva. Najveća zasluga njegove kratke šesnaesto mjesecne vladavine je postavljanje Trajana za svoga nasljednika. Trajan, koji se na carskome položaju zadržao puno duže, započeo je niz ratova, od kojih je najslavniji onaj s Dačanima, te je proširio granice carstva do njegovog najvećeg opsega. Osim toga proveo je reforme u ekonomiji, financijama i javnoj administraciji te izgradio niz monumentalnih javnih zdanja. Njega je naslijedio Hadrijan koji nije bio usmjeren na osvajanja novih područja već na osiguravanje postojećih granica. Kao i svoj prethodnik, Hadrijan je bio veliki reformator, ali i ljubitelj umjetnosti i znanosti te veoma razvijenoga kozmopolitskoga duha. Osim toga na vrijeme je izabrao svoga nasljednika, Antonina Pija, i produžio dinastiju. Doba Antonina Pija bilo je vrijeme mira i blagostanja. Sam Antonin bio je formalist i tradicionalist, ali i veoma pobožna duha. Vladavina sljedećeg cara, Marka Aurelija, bila je ispunjena brojnim problemima. Morao je voditi brojne ratove ne bi li zadržao granice Carstva na razini svojim prethodnika, a osim toga izbija i velika epidemija kuge te se događa jedna od najvećih poplava Tibera. No Marko Aurelije, koji je život proveo u skladu s idealima stoičke filozofije, uspio se nositi sa svim problemima zahvaljujući svojoj tvrdoglavosti i sitničavosti. Njega je naslijedio njegov sin Komod koji nije bio sposoban poput svojih prethodnika te je vodio veoma razuzdan život. Zadnje godine njegove vladavine bile su obilježene terorom te je na kraju ubijen 192. godine.

Ključni pojmovi: dinastija Antonina, Nerva, Trajan, Hadrijan, Antonin Pio, Marko Aurelije, Komod

2. Uvod

Smrću cara Domicijana 96. godine počinje novo razdoblje koje će trajati do 180., a kojega će engleski povjesničar iz 18. stoljeća Edward Gibbon nazvati "periodom u povijesti svijeta, tijekom kojega je ljudska vrsta bila najsretnija i najuspješnija". Svi carevi ovoga doba poštovali su svoje podređene, a svojom odgovornijom administracijom sve su više pridonosili miru i napretku: napravljeni su planovi skrbi za djecu, kojima se nastojao poboljšati život onih nižega statusa; urbanizacija je slobodnije poticana; a sudski sistem je standardiziran. Progoni kršćana tijekom ovog perioda nisu provođeni te se je kršćanstvo moglo širiti uzduž carstva tijekom ratovanja s vanjskim neprijateljima. Sve u svemu, dobivamo sliku dobre i milosrdne vlade, obilježene harmonijom. Stoga ne čudi da su stručnjaci poput Gibbona došli do ovoga zaključka.¹

Gibbon je svoju procjenu bazirao na antičkim literarnim izvorima. Kao i obično, oni odražavaju mišljenje onih koji su se kretali u carevom krugu, a ono se odnosi na život u najvišem društvenom krugu. Zbog toga na njegovu procjenu trebamo gledati pažljivo jer je ona nepotpuna i ne govori o položaju velike većine stanovnika carstva, čiji su siromašni životi ostavili malo ili nikakvog traga u povijesnim izvorima.²

Ovaj rad prikazat će careve antoninske dinastije, njihove ratove, reforme u javnome i političkome životu te život careva osobno da bismo ustanovili njihovu važnost i značaj te kako bismo dobili generalnu sliku Carstva u ovome razdoblju. Rad je podijeljen na sedam cjelina. U prvome dijelu bit će riječi o dinastiji Antonina te sustavu nasljeđivanja koji je uspostavljen, dok ostale cjeline kronološki prate vladavine antoninskih careva, počevši sa Nervom i zaključno sa Komodom.

¹ Mary T. Boatwright, Daniel J. Gargola, Richard J. A. Talbert, *The Romans; from village to empire*, Oxford University Press, Oxford, 2004., str. 364. i 365.

² Isto, str. 365.

3. Dinastija Antonina

Smrću cara Domicijana ugasila se flavijevska dinastička era. Za novog cara postavljen je Marko Kokcej Nerva, čovjek iz senatorskih redova. Nerva, koji je vladao nepune dvije godine, adoptirao je i uzeo za suvladara Trajana, Trajan Hadrijana, Hadrijan Antonina Pia, Antonin Marka Aurelija čiji je sin i nasljednik Komod. Po "blagom" Antoninu konvencionalno se u povijesti svi spomenuti carevi zovu Antonini, a dinastija antoninskom. Za doba Antonina Rimsko Carstvo proživjelo je svoje "zlatno" doba.³

To razdoblje, koje je trajalo sve do vremena Severa i koje se poziva na Antonine, bilo je specifično po tome što se za vladara birala, ili se to vjerovalo, najvrjednija osoba. Samo su se na taj način mogle izbjeći nepoznanice i nedostaci nasljednog sustava iz 1. stoljeća. Nakon stoljeća takve neuravnotežene vladavine, gdje je car birao nasljednika među članovima svoje obitelji, ili bi vojska podržala i nametnula svog zapovjednika, ili bi, kao u slučaju Nerve, Senat izabrao jednog od svojih predstavnika, situacija je bila zrela za uvođenje procedure koja će državi jamčiti stabilno i neosporno vodstvo. Više se sustav nije dovodio u pitanje. Sam Tacit, koji je duboko žalio za vremenom republike, pomirio se s takvim političkim ustrojstvom te je nastojao pretpostaviti najboljeg vladara (*optimus princeps*) koji bi odgovarao visini postavljenog zadatka, ispunivši očekivanja i težnje građana tako što bi na najbolji način uskladio vladavinu i slobodu, inače dva nepomirljiva pojma.⁴

Najbolji vladar bi se morao osjećati građaninom podložnim zakonima i poštivati prava i slobode ostalih; bio bi poput oca, milostiv, voljen i dobrodušan; ne bi smio dopustiti da postane predmetom obožavanja, iako bi mu bile dodijeljene neke božanske osobine, poput one stvaralačke sile koja bi mu nakon smrti osigurala apoteozu. No, naposljetku se od svih vrлина najviše spominjala umjerenost, tj. staloženost u ponašanju, pomoću koje bi svima bio dostupan, vodeći besprijekoran privatni život u normalnom obiteljskom okružju, odvajajući privatni život od političkih obveza, ispunjavajući svoje dužnosti ne očekujući laskanja i ne koristeći svoju moć kako bi ponizio podanike. Trebao bi poštivati svačije pravo na slobodu (*libertas*), čije se poimanje dosta proširilo od onoga iz doba Augusta, a koje pretpostavlja oslobođenje od tiranije stranaka (zato je car predstavljen kao jamac slobode – *vindex libertatis*), obogativši se moralnim vrijednostima koje proizlaze iz sigurnosti u uživanju prava u dostojanstvu vlastitih dobara zajamčenih od cara. Nadalje, morao bi uvijek biti na visini povjerenog zadatka, kako u miru, tako i u ratu, odan bogovima i usklađen s narodnim interesima. Što se tiče vojnika, ne bi im smio

³ Petar Lisičar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 424. i 425.

⁴ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, knj. 4., Jutarnji list, Zagreb, 2007., str. 560.

davati velike privilegije koje bi razdražile njihove apetite, nego bi ih trebao raspodijeliti po logorima uzduž granice, gdje bi se konstantno obučavali. Ne treba se bojati rata, kaže Plinije, nego se suzdržati od njegova izazivanja. Tacit je, naprotiv, više volio spokojan i slavodobitan mir od onoga uspostavljenog oružanom silom, žaleći za neuspjelim Augustovim pokušajem osvajanja Germanije.⁵

Vlast treba uvijek djelovati u skladu s interesima građana: preporučuje se opširnije i temeljitije obrazovanje. Umjesto slavlja i igara grčkog podrijetla, što su promovirali Neron i Domicijan, preferiraju se krvoločne gladijatorske borbe koje razdražuju strasti i prouzročuju omalovažavanje smrti. Nadalje, zabranjuju se praznovjerja koja dolaze s Istoka jer se suprotstavljaju tradicionalnom moralu. Naposljetku, nasljeđivanje prijestolja mora proći bez intriga, u potpunoj jasnoći, uz odobrenje Senata: izbor pada na onoga koji bi se, bez da ga želi, prihvatio tog opsežnog zadatka i u potpunosti posvetio javnim interesima.⁶

4. Nerva (96.-98. godine)

Marko Kokcej Nerva rođen je 8 studenog 35. u Narniji, 50 milja sjeverno od Rima. Sin je bogatog rimskog odvjetnika. Članovi njegove obitelji vršili su visoke službeničke funkcije; njegov pradjed bio je konzul 36. prije n.e.; njegov djed bio je član carske pratnje. Mladi Nerva nastavio je obiteljsku tradiciju te izvršava niz visokih službeničkih funkcija kroz koje je pokazao zadivljujuće sposobnosti snalaženja unatoč promjenama u carskom režimu. Nagrađen je posebnim počastima za pomaganje Neronu u sprečavanju Pizonove urote 65. godine. 71. godine car Vespazijan imenuje ga konzulom. Za konzula je ponovo postavljen 90. godine za cara Domicijana. Ovaj niz visokih funkcija ostvaren u doba raznih careva pokazuje da je Nerva bio poštovana ličnost.⁷

Nervu je Senat proglasio carem 18. rujna 96., čim je doznao za Domicijanovo ubojstvo.⁸ Nekoliko je ključnih faktora utjecalo na senatore pri izboru Nerve za cara; pošto je bio starac, pretpostavljalo se da neće živjeti dovoljno dugo da bi stvarao ikakve probleme; također nije imao djece, što je značilo da neće moći osnovati dinastiju; na kraju, pošto je poticao iz senatorske klase, smatrali su da neće oduzimati moć Senatu.⁹

⁵ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 561.

⁶ Isto, str. 561. i 562.

⁷ Christopher Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, Thames and Hudson, London, 1995., str. 86. i 87.

⁸ Isto, str. 87.

⁹ Michael Burgan, *Great empires of the past; empire of ancient Rome*, Facts on file, New York, 2005., str.40.

Tijekom svoje kratke vladavine Nerva je prikazivan kao milosrdan vladar koji je darivao zemlju gradskoj sirotinji, položio zakletvu da neće ubijati senatore i pokrenuo skromne programe javnih radova koji su uključivali popravke cesti i akvadukta. Ovo ga je učinilo popularnim u nekim slojevima, ali nije umirilo vojsku. Vojska je još čuvala uspomenu na dragog prethodnika Domicijana, prvoga cara koji im je povisio plaće nakon Augusta. Vojni nemir eskalirao je sredinom 97. kada je pretorijanska straža započela otvorenu pobunu. Kasperije Elijan, zapovjednik straže, zarobio je Nervu u carskoj palači, zahtijevajući predaju Petronija i Partenija, ljudi odgovornih za Domicijanovu smrt. Na kraju je Petronije ubijen jednim zamahom, dok je Partenije kastriran i ubijen. Nerva je iz ovoga napada izašao neozlijeden, ali njegov je autoritet oštećen te ga nije mogao popraviti. Kako nije imao djece, Nerva je pronašao drugi način da spasi svoj ugled: posvajanje za sina i nasljednika nekoga tko ima podršku vojske i naroda. Takvu je osobu pronašao u Marku Ulpiju Trajanu, upravitelju Gornje Germanije, poštovanoj личности sa legijama pod svojim zapovjedništvom koje bi mogle osigurati i ojačati carski autoritet u Rimu. Formalno posvojenje dogodilo se krajem listopada 97. tijekom javne svečanosti na Kapitoliju.¹⁰

Svojom popularnosti u Senatu Nerva je ubrzo zaradio naslov "Otac domovine" (*Pater Patriae*) na samom početku svoje vladavine; drugi su carevi morali čekati mjesecima i godinama ovu čast. Nervina kratka, šesnaesto mjesečna vladavina završila je njegovom smrću 28. siječnja 98. godine. Službeno ga je deificirao Senat, a kao znak posebnog poštovanja njegov je pepeo položen u Mauzolej Augusta uz ostale julijejsko-klaudijejske careve. Najveća zasluga Nervine kratke vladavine je postavljanje Trajana za nasljednika.¹¹

5. Trajan (98.-117. godine)

Marko Ulpije Trajan rodio se 18. rujna 53. godine u Italiki, gradu u Hispaniji Betiki kojega su naselili italski veterani iz Drugog punskog rata. Ulpije su također italskog podrijetla: originalno potječu iz grada Tuder na granici Etrurije i Umbrije. Trajanov otac, također Marko Ulpije Trajan, bio je konzul i patricij za vrijeme Vespazijana te upravitelj ključne provincije Sirije od 73. do 77. Trajan je svoju karijeru započeo služeći kao vojni tribun pod svojim ocem, skupljajući znanje iz prve ruke o problemima istočnog dijela carstva. Nakon što je obnašao funkciju kvestora i pretora, što je neobično za patricija, zapovijedao je legijom u Tarakonskoj Hispaniji te s njom odgovora na poziv Domicijana protiv pobune upravitelja Gornje Germanije.

¹⁰ C. Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, str. 87. i 88.

¹¹ Isto, str. 89.

Iako, navodno, nije sudjelovao u borbi nagrađen je funkcijom konzula 91. godine. Kada je Nerva došao na vlast, postavio ga je za upravitelja Gornje Germanije.¹² Tijekom javne svečanosti na Kapitoliju, u jesen 97. godine, Nerva ga je proglasio svojim posvojenim sinom i Cezarom. Neposredno nakon posvajanja dodjeljuje mu tribunske ovlasti (*tribunicia potestas*) i imenuje ga konzulom za 98. godinu, tako da Trajan postaje suvladar. Na početku iste godine Nerva umire, a on postaje suverenim vladarom.¹³

Trajanov neosporan status vojnog zapovjednika i namjesnika uklonio je svaku opasnost od osporavanja, tako da je on u Rim stigao tek u ljeto 99. godine, nakon što je osigurao pojačanje obrambenih linija Rajni i Dunavu.¹⁴ U Rim je ušao pješice, noseći radije civilnu togu nego vojnu uniformu, a dočekao ga je svaki segment rimskog društva, prema Plinijevom *Panegyricusu*. Od samoga početka Trajan se ponašao nezavisno usprkos savjesnom konzultiranju sa drugima. Pogubio je i otpustio buntovne pretorijance koji su zahtijevali izručenje Domicijanovih ubojica. U Rimu je 99., 100. i 101. obnašao funkciju konzula, a posebno je ostao iznenađen Plinijevim govorom pred Senatom 100. godine, kasnije zapisanim pod imenom *Panegyricus*¹⁵, u kojem je Plinije novoga cara predstavio gotovo kao inkarnaciju idealnog vladara čiji je dolazak odavno priželjkivan. Njegova se vladavina odlikovala umjerenošću, staloženošću, razboritošću, djelotvornošću, realizmom i poštivanjem tradicije, što je neprestano dokazivao vladarskim postupcima. Godine 114. Senat mu je službeno dodijelio naziv Najbolji (*optimus*), koji je već bio na ustima svih, kao moralnu potvrdu njegove moći zasnovane na univerzalno priznatim zaslugama. Dok je titula Augusta imala religijski prizvuk, *optimus* označava prosperitet i izobilje (od *ops*, što znači "bogatstvo"), a kao takav bio je jasan odraz težnji i očekivanja tog doba.¹⁶

Tako se rodila legenda o Trajanu za kojom su se povodili mnogi njegovi nasljednici. U stvarnosti je bio srdačan i otvoren (i ljubitelj dobre kapljice), uvijek okružen veselim društvom. Jedna od strasti bio mu je lov. Nepokolebljiv u svojim političkim odlukama, uvijek na strani naroda, blisko je surađivao sa Senatom poštujući njegovu pravnu autonomiju. U dopisivanju s Plinijem, namjesnikom Bitinije, ističe se njegova mudrost, neutralnost i diskrecija po pitanju suradnika. U bareljefu Trajanova stupa car je prikazan u trenutku mirnog razgovora s jednim od svojih podređenih, s izrazom lica punim povjerenja i sigurnosti.¹⁷

¹² Alan K. Bowman, Peter Gransey, Dominic Rathbone, *The Cambridge ancient history; the high Empire, A.D. 70-192*, knj. 11., Cambridge University Press, Cambridge, 2000., str. 101. i 102.

¹³ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 563.

¹⁴ Isto, str. 563. i 564.

¹⁵ M. T. Boatwright, D. J. Gargola, R. J. A. Talbert, *The Romans; from village to empire*, str. 367.

¹⁶ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 564.

¹⁷ Isto, str. 564. i 566.

Mjere poduzete u ekonomiji, financijama u i javnoj administraciji (pokrenuo je proces osamostaljivanja birokratskog aparat tako da je na carskom dovru funkcionirao kao samostalan organizam), gradnje monumentalnih javnih zdanja u Rimu i Italiji¹⁸ (uz pomoć Apolodora iz Damaska sagradio je Trajanov forum (*Forum Traiani*), konstruirao je novu cestu (*Via Traiana*), izgradio je novi akvadukt (*Aqua Traiana*) i Trajanove kupke¹⁹), darežljivost kod raspodjele dobara i organizacije igara, dokazuju pluralizam njegove vladavine. Njegovo čovjekoljublje iskazano je ustanovljenjem ustanove hranarine (*alimenta*), slijedeći Nervine zamisli: zapravo, bila je riječ o državnim zajmovima zemljoposjednicima radi povećanja njihovih prihoda od kojih bi se 5 % odvajalo za pomoć siromašnoj djeci Italije, prije svega muškoj siročadi; krajnji je cilj bila zaštita razbaštinjene djece u vrijeme pada nataliteta, što bi se kasnije vratilo obavljanjem raznih službi i stupanjem u legionarske redove.²⁰

Vladari Rimskog Carstva od Augusta do Trajana uglavnom su živjeli od pobjeda i osvajanja svojih prethodnika. Ratove su vodili protiv naroda u osvojenim krajevima koji su ustali protiv rimske vlasti ili su gušili ustanke neposlušnih i manje borbenih pobunjenih legija. Trajan je pokušao da promjeni ovo stanje. On se ne zadovoljava pasivnom obranom granica Carstva već nastoji da proširenjem posjeda osigura Carstvo od sve češćih napada pograničnih naroda. U to je vrijeme naročito jaka država Dačana na sjeveru Donjeg Dunava²¹, koji počinju jačati svoje utvrde, kako se vjerovalo, pripremajući se za novi napad. Dačani su bili daleko napredniji od ostalih barbarskih susjeda. Gradovi su se počeli razvijati iz velikih obrambenih utvrda zvanih *oppida*, kao što je bio glavni grad Sarmizegetusa. Trgovina je bila dobro organizirana i razvijena; srebreni i zlatni predmeti, keramika, željezni alati i oružje visoke kvalitete, proizvođeni su za domaću populaciju, ali i za izvoz sofisticiranom rimskom svijetu na jugu. Bila je to civilizacija u razvoju koja je sada privlačila povećane rimske vojne interese.²²

U zimu 100.-101. Trajan je skupio 10 legija i velik broj pomoćnih trupa raznih vrsta u Viminaciju, vojnoj bazi na južnoj obali Dunava. Preko Dunava prešli su pontonskim mostom te upali na dačanski teritorij u proljeće 101. godine. Nikakav otpor nije pružen dok nisu stigli u okolicu Tape, gdje im se suprotstavila velika dačanska vojska. Rimljani odnose pobjedu, a Dačani su primorani da se povuku u planine. Borbe su nastavljene u proljeće 102. godine kada Dačani zajedno sa Roksolanima napadaju južnu Moeziju, ali je napad odbijen. Trajan tada napada Sarmizegetusu i prisiljava kralja Decebala na predaju. Do 105. Dačani su se ponovo

¹⁸ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 566.

¹⁹ William E. Dunstan, *Ancient Rome*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2010., str. 313.

²⁰ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 566.

²¹ *Vojna enciklopedija*, sv. 8., Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1966., str. 310.

²² Peter Wilcox, Rafael Trevio, *Barbarians against Rome; Romes Celtic, Germanic, Spanish and Gallic enemies*, Osprey Publishing, Oxford, 2000., str. 37.

naoružali te iznova napadaju provinciju Moeziju. Zbog toga se Trajan odlučuje ponovo napasti Daciju u proljeće 106. godine, te opsjeda Sarmizegetusu. Dačanski kralj Decebal uspio je pobjeći, ali je ubrzo uhvaćen i okružen te je počinio samoubojstvo.²³ Nakon rimskog osvajanja bezbrojni su kolonisti preplavili zemlje s druge strane Dunava i uz ondje smještene legije učinili su ovu provinciju najromaniziranijom u cijelom Carstvu. Kao ratni plijen Trajan je u Rim donio oko 165 500 kg zlata i 331 000 kg srebra.²⁴

Vojne operacije od velike važnosti poduzeo je na Istoku protiv Parta, gdje je, nakon Neron, situacija ostala nestabilna. Godine 106. osvojio je Petru, koja mu je otvorila vrata Crvenoga mora, a nakon brižnih priprema, 114. godine krenuo je na Armeniju, preko Mezopotamije 115. te 116. osvojio Babiloniju, Ktesifont, Seleukiju, tri neprijateljske prijestolnice, stvarajući dvije nove provincije, Armeniju i Mezopotamiju. Doprijevši do današnjeg Perzijskog zaljeva, pokušao je slijediti primjer Aleksandra Velikog krenuvši prema Indiji, ali mu je pobuna Židova u Kirenajiki, Egiptu i na Cipru pomutila planove te se morao vratiti. Umro je u Selinuntu (Kilikija) u kolovozu 117. godine.²⁵

U sjećanje na njegove vojne pobjede Senat je podigao Trajanov stup, koji je postavljen na Trajanov Forum. Stup, 30 metara visok i napravljen od 28 blokova mramora, prikazuje dva Trajanova rata protiv Dačana. Unutar stupa nalaze se spiralne stepenice koje vode do vrha, a baza stupa je Trajanova pogrebna odaja.²⁶

6. Hadrijan (117.-138. godine)

Publije Elije Hadrijan rođen je 24. siječnja 76. godine u Rimu kao sin Publija Elija Hadrijana Afera i Domicije Pauline. Iako je rođen u Rimu, njegova je obitelj porijeklom iz italske pokrajine Picenum, a živjela je i u Italiki, gradu u Hispaniji Betiki. Veze sa dvorskom palačom potječu od braka njegovog djeda, senatora, sa Ulpijom, tetkom Trajana. Kada je 85. godine umro Hadrijanov otac, dječak je došao pod skrb svojih zaštitnika, Trajana osobno (tada još nije car) i Acilija Akcijana, koji će imati važan utjecaj na njegov daljnji razvoj. Trajanovim utjecaj Hadrijan započinje karijeru u upravnoj službi izvršavajući funkciju tribuna u Panoniji, Meziji i Gornjoj Germaniji. Kada je Trajan postao car, Hadrijan se vratio u Rim da mu čestita i nikada nije izgubio Trajanovu naklonost. Zatim su uslijedili Prvi i Drugi dačanski rat tijekom

²³ P. Wilcox, R. Trevio, *Barbarians against Rome; Romes Celtic, Germanic, Spanish and Gallic enemies*, str. 37. i 38.

²⁴ Anna Maria Liberati, *Drevni Rim; povijest civilizacije koja je vladala svijetom*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000., str. 230.

²⁵ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 566.

²⁶ Kevin M. McGeough, *The Romans; new perspective*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2004., str. 221.

kjih Hadrijan obavlja funkcije kvestora, legata i pretora, a 107. postaje i upravitelj provincije Panonije Donje. Godine 108. postaje konzulom, a 114. upraviteljem Sirije. Za konzula je ponovo trebao biti izabran 118. godine, ali 117. umire Trajan umro.²⁷

Po dojavi Trajanove smrti, Hadrijan je odmah u Antiohiji proglašen carem, što je i Senat ubrzo potvrdio. Iako Trajan nije uspio najaviti svog nasljednika, njegova žena Plotina izjavila je da je car na samrtničkoj postelji službeno predložio Hadrijana kao svoga nasljednika, samo potvrđujući ono što su svi već odavno znali. Novi car oženio se Vibijom Sabinom, Trajanovom praunukom, dobivajući na dar dijamant koji je Nerva poklonio Trajanu. To je bio simboličan čin prirodnog nasljeđivanja vladarskog položaja koji je pokojnikov vojskovođa nevoljko prihvatio, pošto je po Trajanovu nalogu morao zapovjediti obustavu pohoda protiv Parta. Bilo je i pokušaja sprječavanja Hadrijanova dolaska na vlast, koji su se smatrali pravim urotama: revnost pretorijanskog prefekta Acilija Akcijana dovela je do smaknuća četvorice najodanijih Trajanovih konzula i taj je čin zapisan kao mrlja na Hadrijanovu ugledu.²⁸

Hadrijanova vladavina počinje u trenutku velikih nemira: u Judeji se organizirao otpor, u Mauretaniji i Britaniji previranja i nesnošljivost prema rimskoj dominaciji uzimali su sve većeg maha, germanska plemena bila su u pokretu, kao i Roksolani koji pritišću dunavsko područje, a Jazigi su već bili u otvorenom ratu s Rimom. Ipak, za dvije godine ponovo se uspostavlja mir svugdje osim u Judeji, gdje pobunu, pokrenutu 132. godine, rimske legije končano guše 135. godine proglašenjem nove kolonije u Jeruzalemu, nazvane Elija Kapitolina (*Aelia Capitolina*). Tim događajem počinje definitivno raspršenje Židova po svijetu.²⁹

S Hadrijanovom vladavinom uspostavljen je potpuni mir koji je trajao oko pola stoljeća i ustaljena je politika osiguranja postojećih granica: pojačava se germansko-recijski, mezijski i mezopotamski limes te se učvršćuju obrambene linije u sjevernoj Africi na granici s pustinjom.³⁰ Među ostalim obrambenim projektima, Hadrijan je naredio izgradnju zida dugoga 118 km (73 milje) da bi zaštitio sjevernu granicu Britanije od napada Pikta. Izgrađen od kamena i cigle i proredan nizom jaraka, Hadrijanov zid još i danas stoji u Škotskoj kao simbol rimske snage.³¹ Te mjere, iako bliže Augustovu političkom svjetonazoru, nisu se protivile Trajanovim planovima, koji su se opet zasnivali na konačnom eliminiranju svih eventualnih prijetnji stabilnost carskog režima, uvijek izloženog napadima moćnih i ambicioznih vojskovođa.³²

²⁷ Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts on file, New York, 1994., str. 250.

²⁸ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 567.

²⁹ Isto, str. 567. i 568.

³⁰ Isto, str. 568.

³¹ Sarolta Takács, Eric Cline, *The ancient world; civilizations of Europe*, knj. 2., Sharpe Reference, New York, 2007., str. 79.

³² Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 568. i 569.

Hadrijan, kao jedna od najkompleksnijih osobnosti rimskog svijeta, najveći je trud uložio u reorganizaciju državne administracije u svim njenim aspektima. Poduzetna duha, izvanredna pamćenja i znatiželjan za sve što se događa oko njega, inaugurirao je novi stil vladavine utemeljen na osobnom nadgledanju provincija (što je odgovaralo njegovoj želji za putovanjem) razlikujući se po tome od svih svojih prethodnika koji su radije stolovali u Rimu: poduzeo je dvije serije putovanja, prvo od 121. do 125. godine, a drugo 128. do 134., tijekom kojih je posjetio gotovo svaki dio Carstva, s pratnjom sastavljenom od arhitekata, mjeritelja, geometara, poznavatelja umjetnosti, itd. Pregledao je sve pogranične vojne postaje, napravivši smotru stacioniranih trupa; kontrolirao je financije u gradovima, rješavajući sva sporna pitanja na koja je nailazio; sponzorirao je javne projekte, a zanima se i za probleme naseljenika koji su živjeli na područjima koja su pripadala carskoj baštini, kojih je bio golem broj u provincijama. Njegov posjet nekom kraju bi se ovjekovječio pohvalom spomen-pločom: najčešće ga se pozdravljalo kao obnovitelja (*restitutor*) i bogatitelja (*locupletator*), a na Istoku osobito kao boga (*deus*). Najdulje je boravio u Ateni, koju je obnovio, dodijelivši joj mnoge privilegije (nakon više od šest stoljeća stanke dovršio je gradnju hrama Olimpijskog Zeusa), a zauzvrat su ga Atenjani proglasili svojim arhontom. Među ostalim, na Siciliji se popeo na Etnu, a u Egiptu je poduzeo dugu plovidbu Nilom.³³

U veličanstvenoj vili podno Tibura (Tivoli) Hadrijan je podigao zdanja i spomenike koji su ga podsjećali na mjesta kroz koja je prošao na svojim putovanjima: sve su to svjedočanstva o svestranom čovjeku rafinirana osjećaja za kulturu, poeziju, glazbu, umjetnost i znanost; ona također potvrđuju njegov kozmopolitski duh koji je daleko nadilazio rimsko-italski karakter, a inače je njegova vladavina pružila o tome potonji dokaz obilnim dodjeljivanjem rimskog građanskog prava. U potrazi za pravnim normama koje bi vrijedile za sve, neovisno o inicijativi magistrata (dotada pretežno u nadležnosti sudbene administracije), uredio je pretorski stalni edikt (*edictum perpetuum*) kojim je poboljšao životne uvjete robova i stvorio uvijete tolerancije za kršćanstvo koje se posvuda polako širilo. Reorganizirao je državne službe, odredio im zadatke i utvrdio plaće za dužnosnike: odrekavši se usluga oslobođenika oslonio se na viteški stalež koji je maksimalno iskoristio, određivši njegovima članovima stupnjeve i službene nazive. Ustrojio je carsko vijeće (*consilium principis*), skup najodanijih savjetnika, s mandatom od godinu dana i periodičnim sastancima; Italiju je podijelio na četiri sudske oblasti te ih povjerio bivšim konzulima s nazivom *iuridici* radi poboljšanja sudske prakse. Potonje inovacije zadirale su ipak u stare povlastice Senata u Italiji te su stvarale određene neprilike kod njihova pristanka.³⁴

³³ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 570.

³⁴ Isto str. 570. i 571.

Kako Hadrijan nije imao djece, morao je provesti frustrirajuću potragu za nasljednikom. Tako je 136. godine posvojio Lucija Cejonija Komoda i dao mu ime Lucije Elije Cezar. On je ubrzo umro pa je Hadrijan morao nastaviti potragu. Godine 138. odlučio je posvojiti bogatog 51-godišnjeg senatora Tita Aurelija Antonina koji nije imao djece. Očito je, s namjerom stvaranja dinastije, obavezao Antonina da posvoji dva mladića – Marka Aurelija (nećaka Antoninove žene) i Lucija Vera (sina Elija Cezara), 16 i 7 godina stare.³⁵

Uz golem teret odgovornosti, neumorni Hadrijan znao je i uživati u životu, kako u velikim, tako i u malim stvarima (jako se vezao uz lijepog Antinoja, a njegova smrt u Egiptu strašno ga je pogodila). Posljednje dane života provodio je povučen u sebe, ponajviše u svojoj vili u Tiburu, priželjkujući smrt koju je dočekaio mnogo kasnije nego što ju je želio; umro je u srpnju 138. godine u strašnim bolovima u Baji. Pokopan je u grandioznom mauzoleju koji je dao sagraditi za sebe, članove obitelji i nasljednike kraj Tibera (današnji Castel Sant'Angelo): onaj Augustov bio je odavno popunjen.³⁶

7. Antonin (138.-161. godine)

Tit Aurelije Fulvij Bojonij Arij Antonin rođen je 19. rujna 86. godine u Lanuviju, 20 milja južno od Rima. Njegova je obitelj porijeklom iz grada Nemausa (Nîmes) u južnoj Galiji, ali je već davno osigurala vodeću poziciju u Rimu. Antoninov je djed dva puta izabran za konzula, dok je njegov otac, Tit Aurelije Fulvij, vršio funkciju konzula 89. godine. Kao dječak Antonin je odveden na Lorij, obiteljsko imanje u južnoj Etruriji, 10 milja zapadno od Rima. Imanje mu je ostalo u posebnom sjećanju i tu će kasnije tijekom života izgraditi vilu u kojoj će provoditi mnogo vremena kao car. Tijekom mladosti izgubio je oca, a za njegov odgoj pobrinula su se oba djeda. Imanja koja je od njih naslijedio učinila su ga jednim od najbogatijih ljudi u Rimu. Nastavio je karijeru kao istaknuti senator, postajući kvestor i pretor, a zatim i konzul 120. godine. 15 godina kasnije služio je kao upravitelj provincije Azije, od ljeta 135-te do 136-te godine, ali njegovo administrativno iskustvo ostalo je ograničeno i nije imao znanja o vojnim poslovima. Štoviše, jedino je tijekom te godine provedene kao upravitelj provincije Azije izbio izvan Italije, bilo prije ili poslije preuzimanja carskog grimiza. Ovo je veliki kontrast u odnosu na Hadrijana koji je volio putovati.³⁷

³⁵ Kathleen Kuiper, *Ancient Rome; from Romulus and Remus to the Visigoth invasion (The Britannica guide to ancient civilizations)*, Britannica Educational Publishing, Rosen Educational Services, New York, 2010., str. 130.

³⁶ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 571.

³⁷ C. Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, str. 107.

Na svoj 62. rođendan, Hadrijan je izrazio želju da posvoji Antonina čime je označen kao nasljednik. Formalno posvojenje dogodilo mjesec dana kasnije, 25. veljače 138. godine. Iste godine Hadrijan umire, a Antonin preuzima funkciju bez ikakvih potencijalnih uzurpatora.³⁸ Kao i Trajan, koji se okoristio činjenicom da je bio čista suprotnost Domicijanu, Antoninu je išlo u prilog to što je naslijedio Hadrijana koji nije imao veliku podršku senatorskog staleža. Odgojen u uravnoteženosti, naočit i uvjerljiv s velikim bogatstvom iza sebe, bio je oličenje svoga vremena kojim je vladao mir i opće blagostanje prožeto humanizmom i tolerancijom, od čega je moderna historiografija napravila određeni mit. Epitet Pobožni (*pius*) dobio je zbog upornosti kojom je, nakon gotovo šest mjeseci, isposlovaio odobrenje Hadrijanove apoteoze od strane Senata koji se tome opirao i nije mogao zaboraviti Hadrijanovu okrutnost u posljednjim danima njegova života, a čije je posljedice Antonin nastojao umanjiti.³⁹

Antoninov principat, koji je trajao 23 godine, nije se izdvajao ni po čemu posebnom. Nastavio je Hadrijanovu politiku učvršćenja granica, utvrdivši drugi limes u Britaniji, sjeverno od onog Hadrijanova.⁴⁰ Zid je izgrađen između 139. i 142., dug je 59 km te je uključivao niz jaraka. Prvi put je napušten između 154.-158., zatim je ubrzo vraćen te je ponovo izgubljen 164. godine.⁴¹ Osim ovoga zida sagradio je još jedan u Germaniji, u "desetinskom" području (*agri decumates*). Često je govorio kako je bolje "sačuvati život jednoga građanina nego ubiti tisuću neprijatelja". Osim pokojih manjih pobuna ili barbarskih pritisaka na granice, u cijelom Carstvu vladao je potpuni mir.⁴²

Zbog štedljivosti Antonin nije nadgledao provincije. Slobodno vrijeme provodio je na svojim imanjima njegujući svoje književno i filozofsko obrazovanje. Bio je formalist i tradicionalist, kako u religiji, tako i u životu općenito, uvijek prožetom jednostavnošću; bio je točan i savjestan u obavljanju svojih vladarskih dužnosti; uz punu podršku Senata (odmah je ukinuo funkciju četiri juridika u Italiji) posvetio se financijskim problemima, regulirajući troškove razmjerno raspoloživim sredstvima, odobravajući, kao Hadrijan prije njega, porezne olakšice i popust na zakašnjela plaćanja.⁴³

Svjedočanstvo njegove pažljive administracije jest funkcija upravitelja njegove privatne imovine, koji je ustanovio njezine kriterije za Egipat. Humanost Antoninovih postupaka prožima i zakonodavstvo njegova vremena: neki osnovni principi nalaze se u Justinijanovim *Digestama*.

³⁸ C. Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, str. 107.

³⁹ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 572.

⁴⁰ Isto, str. 572.

⁴¹ Antonio Santosuosso, *Storming the heavens; soldiers, emperors, and civilians in the Roman Empire*, Westview Press, Oxford, 2001., str. 120.

⁴² Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 572.

⁴³ Isto, str. 572.

Među najvažnijima su: "Viši od pisanog zakona je duh koji mora voditi onoga što sudi"; "osjećaj pravednosti mora, koliko je to moguće, nadvladati egoizam"; "optuženik nije kriv dok se takvim ne dokaže"; "samo teška kaznena djela kažnjavaju se zatvorom"; "u slučaju sumnje, određuje se mala kazna"; "treba rjeđe pribjegavati mučenju robova i maloljetnika"; "treba da ti svaku olakšicu robovima koji legalno dobivaju slobodu, a svako oslobođenje je neopozivo". Svi ti pojmovi ući će u rimsko pravo koje će postati temeljem svih europskih prava.⁴⁴

U svom govoru *Pohvala Rimu* grčki retor Elije Aristid izriče obranu Antoninova sustava društvene stabilnosti. Njegov suvremenik, govornik Fronton, naziva ga "novim Numom" zbog njegove velike pobožnosti i formalnosti u provedbi svojih odluka. Tijekom proslave 900. godišnjice Rima (148. godine) pozvao se na nacionalne legende i religioznu prošlost grada: dolazak Eneje u Lavinij, Romulovo rođenje, na blizance koje je othranila vučica itd.; obnovio je štovanje već zaboravljenih drevnih božanstva poput Silvana. Gradovi uz koje su vezane tradicionalne legende, Lavinij i Ilij, dobivaju specijalne porezne privilegije. U svim provincijskim gradovima u kojima je bilo prošireno latinsko pravo bile su postavljene skulpture krmače sa trideset odojaka, simbol starih latinskih zajednica. Možda se ta Antoninova religiozna obnova provodila kako bi se u određenim društvenim slojevima spriječilo širenje istočnjačkih kultova ili da bi se, u drugima, naglasio skepticizam. Jedno je sigurno, a to je da se nikad nije prepustio nesnošljivosti, ostavši do kraja tolerantan. Kršćanska tradicija njegovu vladavinu opisuje kao razdoblje religijskog mira.⁴⁵

Antonin je umro u svojoj vili u Loriju u 75. godini života, nakon što je imenovao Marka Aurelija, jednog od svoja dva posvojena sina, kao svoga nasljednika, isključivši drugoga, Lucija Vera. Uoči smrti tražio je da mu donesu kip Viktorije, simbola carske moći, a pretorijancu, koji ga je malo prije toga upitao za daljnje upute, odgovorio je "spokojnost duše" (*aequanimitas*), što je bio princip kojemu je posvetio cijeli svoj život. Za njega je određena apoteoza, a pepeo mu je položen u Hadrijanov mauzolej. Njegov kult pridružen je onome supruge Faustine, u hramu podignutom baš za tu priliku na Forumu, čiji su ostatci dobro sačuvani: o njemu se brinuo novi svećenički kolegij *sodales Antoniniani*.⁴⁶

⁴⁴ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 572. i 573.

⁴⁵ Isto. 573. i 575.

⁴⁶ Isto, str. 575.

8. Marko Aurelije (161.-180. godine)

Marko Aurelije rođen je u Rimu 26. travnja 121. godine u politički aktivnoj i bogatoj obitelji. Njegov djed, Anije Ver, bio je član senatorske klase, pretor, i tri puta konzul. Njegovi roditelji bili su Anije Ver i bogata Domcija Lucila. Svoga oca jedva je poznao, jer je Anije umro dok je Marko Aurelije bio premlad da bi ga se sjećao (oko 124.). Skrb o njemu preuzeo je njegov djed. Tako je Marko Aurelije odrastao u visokom rimskom društvu, gdje ga je ubrzo opazio car Hadrijan kojemu se odmah svidio, postajući njegov omiljeni štitićenik. Hadrijan je i taj koji je zaslužan za njegovo nadprosječno obrazovanje. Njegovi učitelji bili su spoj svih kultura Rimskoga carstva toga vremena. Prvi tutori bili su mu Andron, stručnjak u geometriji, i slikar Diognet. Kasnije su ga poučavali malo poznati Trozije Aper i poznati Tuticije Proklije i Aleksandar iz Koteje. Daleko najpoznatiji učitelj, kojega je najviše cijenio, bio je Kornelije Fronton. Herod Atik također je pridonio razvoju njegovih talenata.⁴⁷ No njegova potpuna predanost obrazovanju, život u skladu s idealima stoičke filozofije koju je na vrijeme prigrlio i podvrgavanje suzdržljivosti i odricanju "daleko od bogatih navika" polako su mu uništavali zdravlje.⁴⁸

Tijekom Antoninove vladavine Marko Aurelije vršio je funkciju konzula 140., 145. i 146. godine. Bio je član carskog vijeća (*consilium principis*), a 146. primio je prokonzulske i tribunske ovlasti (*imperium proconsulare* i *tribunicia potestas*). Kada je naslijedio Antonina na prijestolju 161.⁴⁹, smatralo se da uz teoretsku pripremu bez praktičnog iskustva u državnim poslovima neće moći podnijeti teret tolike odgovornosti. Međutim, on se latio posla s jakim osjećajem dužnosti i odgovornosti dosljedan svojoj filozofiji: prethodila su mu tri velika vladara, Trajan, Hadrijan, Antonin Pije, a svijest mu je nalogala da nastavi njihovim stopama.⁵⁰

Dok je prvi dio njegova života bio u cijelosti zaokupljen školovanjem i razmišljanjem, devetnaest sljedećih godina na mjestu rimskog cara donijele su mu velike probleme u vladavini i mnoštvo ratnih pohoda, ali se znao nositi i s jednim i s drugim zahvaljujući tvrdoglavosti i sitničavosti. Iste godine u kojoj je naslijedio Antonina Parti napadaju Armeniju i Prodiru sve do Sirije. Marko Aurelije, pridruživši si kao suvladara Lucija Vera, povjerava mu vojni pohod na Istok (slijedeći u tome Hadrijanove upute i postupajući protiv Antoninovih načela). Lucije Ver nije bio pravi čovjek za taj posao, jer je više bio posvećen užiticima nego državnim odgovornostima, ali je na njegovu sreću rat vodio vrsni vojskovođa Avidije Kasije, koji je 166.

⁴⁷ M. Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, str. 349.

⁴⁸ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 575.

⁴⁹ M. Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, str. 349.

⁵⁰ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 575.

godine prognao neprijatelja preko Eufrata i zaključio povoljan mir za Rim. Ostatak rimskih trupa nalazio se istodobno na dunavskoj bojišnici, dok se velika kuga, koja se pojavila u Etiopiji, preko Mezopotamije počela širiti u sve dijelove Carstva. Na Dunavu se situacija pogoršava 167., kad su se Kvadi, Markomani i Jazigi, plemena sarmatskog podrijetla, počeli širiti prema Noriku, Reciji, Panoniji i Meziji: dio njihovih snaga prodire sve do Akvileje, razarajući Opitergij (Oderzo), dok je ostatak nadirao u Grčku i ušao u Daciju. U međuvremenu kuga odnosi golem broj života u Rimu (oko 200 000 žrtava). Marko Aurelije osobno je zapovijedao vojnim operacijama na Dunavu 169. godine, otjeravši napadače: kako bi spriječio daljnje napade isplanirao je s pokorenim narodima osnivanje dviju novih provincija s druge strane Dunava, Markomanije i Sarmatije, ali je nova neprijateljska ofenziva pomutila njegove planove. Smrću Lucija Vera 169. cijeli teret odgovornosti pao je na njegova leđa te je bio prisiljen voditi dugi rat, neprekidno organizirajući izvanredna novačenja, uključujući robove i germanske gladijatore, kako bi popunio praznine nastale haranjem kuge. Služio se i dragocjenim predmetima iz carske imovine kako bi pribavio sredstva za nastavak rata. Tek 175. godine prijetnje neprijatelja počele su jenjavati. U teškim trenucima invazije pokazuju se slabosti obrambenog sustava u Istočnim Alpama pa Marko Aurelije uspostavlja 168. godine posebnu vojnu obrambenu zonu, *praetentura Italiae et Alpium*, povjeravajući zapovjedništvo iskusnom bivšem konzulu koji je osigurao stvaranje novih legija, nazvanih Italske (*Italicae*), za obranu sustava tvrđava (*castella*) kao i za dodatna obrambena pojačanja.⁵¹

Na istoku se u međuvremenu, 175. godine, pobunio Avidije Kasije koji je zapovijedao svim rimskim postrojbama, ne trpeći neodgovorno vođenje rata, ali je ubrzo svladan. Time se stvorila prilika za Marka Aurelija da otputuje u Egipat, gdje je imenovao kao nasljednika svoga sina Aurelija Komoda, dajući mu titula Augusta. Komod je bio jedini preživjeli sin kojeg mu je podarila Faustina Mlađa (kći Antonina Pija), koja je na povratku kući umrla. Barbari 177. godine ponovo vrše pritisak na Dunavu i Marko Aurelije iznova osobno vodi jedinice u bitku, dok se kuga opet rasplamsava. Zarazivši se u Vindoboni (Beč) umro je 17. ožujka 180. godine.⁵²

Tijekom vladavine Marka Aurelija nijedna godina nije prošla bez rata: njegovi boravci u Rimu, pogotovo nakon 168., bili su neredoviti i kratki. Ipak, ostavio je za sobom duboke tragove promjena, ponajviše prisutnih u zakonodavstvu prožete principima tolerancije i humanizma. Termin "ljudskost" (*humanitas*) često se ponavlja u njegovih dvanaest knjiga *Samom sebi*, koje, zajedno s pismima razmijenjenim s Frontonom, daju jasniji uvid u njegova razmišljanja. Nije bio pristaša kršćanstva (iako nije organizirao progone kršćana), a u njegovu se stavu može raspoznati

⁵¹ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 575. i 578.

⁵² Isto, str. 578. i 580.

rimski tradicionalist po kojemu nova religija "deformira prirodu racionalnog i društvenog bića". Njegov ga je tradicionalizam potaknuo da ponovno uvede antičke rituale, poput "gozbe bogova" (*lectisternium*), da bi smirio narod koji je bio prestravljen tolikim nesrećama koje su se nadvile nad svijet (kuga, bijeda, oskudica i jedan od najvećih poplava Tibera).⁵³

Marko Aurelije i njegova žena imali su 14-ero djece: šest kćeri i osam sinova. Većina djece umrla su mlada što nije neobično u drugome stoljeću. Pred njegovu smrt samo pet kćeri je još uvijek živjelo i samo jedan dječak, Komod, koji ga je nakon smrti naslijedio. Kasije Dion, koji je živio za oba cara, zapisao je kako je Marko Aurelije bio zadovoljan svojim životom, osim jedne stvari: svojim sinom, kojega je odgojio uz mnogo brige, a na kraju je ispao njegovo najveće razočaranje. Tako je po prvi put nakon stotinjak godina, Rimsko Carstvo preneseno sa oca na biološkog sina. Nerva, Trajan, Hadrijan, Antonin Pio, od kojih nitko nije imao biološkog sina, bili su posvojeni kao nasljednici carske moći. Međutim Marko Aurelije imao je sina i dopustio je da on postane carem. Obitelj, posebno u ovome slučaju, bila je iznad, nikad službene, politike izabiranja najsposobnijeg vladara.⁵⁴

Dramatični trenutci vladavine Marka Aurelija prikazani su na reljefima, spiralno raspoređenim duž stupa visine 30 metara, imitacije onoga Trajanova, koji je podignut na Marsovu polju u sjećanje na njegovo vojni pohod na Dunavu koji je priveden kraju 175. godine.⁵⁵

9. Komod (180.-192. godine)

Lucije Aurelije Komod rođen je 31. kolovoza 161. je u Lanuviju. Bio je deseto od četrnaestero djece Marka Aurelija, a njegov brat blizanac Tit Aurelije Fulvij Antonin umro je s četiri godine, tako da je ostao jedini živući sin.⁵⁶ Komod, očeva suprotnost, bio je razuzdan, pomaman za zabavom, nastran i vulgaran ondje gdje je otac bio strog i ozbiljan u gajenju vrline. Strogo obiteljsko okružje izazvalo je, kao reakciju, u mladom vladaru nestrpljivost i bijeg od odgovornosti, a u tom je svom stavu nailazi na popustljivost majke Faustine, lakoumne žene koja je drukčije od muža shvaćala upotrebu moći. Čak i izgledom Komod se razlikovao od oca: bio je krupan i nezgrapan, poput gladijatora (s kojima se doista često i družio).⁵⁷ Kada je imao pet godina, 166., dobio je titulu Cezara, a 171. prisvojio je i očevu titulu "Germanik". 176. sudjeluje

⁵³ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 580.

⁵⁴ David S. Potter, *A companion to the Roman Empire*, Blackwell Publishing, Oxford, 2006., str.135.

⁵⁵ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 580.

⁵⁶ C. Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, str. 121.

⁵⁷ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 581.

u očevu trijumfu u Rimu, a sljedeće godine postaje suvladarom. 177. godine po prvi je puta služio kao konzul, a sljedeće godine sudjeluje u očevim borbama protiv Barbara na Dunavu te ubrzo preuzima vlast nakon očeve smrti 180. godine.⁵⁸

Njegova mladost (naslijedio je vlast s devetnaest godina) također je pridonijela načinu na koji je vladao, jer ona zasigurno nije bila usmjerena uravnoteženim postupcima u upravljanju državom. Tako je u prvim godinama svoje vladavine, da bi se mogao u cijelosti posvetiti bančenju, povjerio izvršnu vlast sposobnom pretorijskom prefektu Tigidiju Perenisu. Administrativna organizacija Carstva tada je dosegla toliko visok stupanj učinkovitosti i vitalnosti da se mogla sama održavati inercijom, čak i u razdobljima privremenih nesuglasica oko vrhovne vlasti. No situacija se vidno pogoršala 185. godine, nakon Perenisoa ubojstva. Spor sa Senatom već se manifestirao kada je Komod naredio dunavskim legijama da pređu na desnu stranu rijeke, odnosno da napuste teritorij koji je Marko Aurelije odredio za osnivanje novih provincija koje bi čuvale tu granicu: ta odluka, čini se, predstavlja početak politike odricanja. Nezadovoljstvo Senata koje je uslijedilo poprimilo je konkretan oblik organiziranjem urote u kojoj je sudjelovala i Lucila, Komodova sestra, jedan od rođaka i pretorijski prefekt Tarutenije Patern: ali spletko je bila otkrivena pa su uslijedile osude i zapljene, u atmosferi straha koja nije viđena od vremena Nerona i Domicijana. Komod je pokušao smiriti vojsku i niže staleže nudeći im nagrade i organizirajući raskošne igre i lov; ponašao se kao mladi Heraklo (prihvatanje te titule vidljivo je i na novcu), hvaleći se fizičkom snagom koju je pokazivao na trkalištu i amfiteatru (navodno je u jednom danu u borbi ubio sto zvijeri). Oskvrnuo je antičke vrijednosti još ukorijenjene u svijest naroda: prekrstio je Rim u Komodovu koloniju, predstavljajući se novim osnivačem grada, a titulu Augusta zamijenio je onom *commodianus*. Kada stvari nisu išle svojim tokom, njegovi su suradnici morali ispaštati: 189. uklonjen je svemoćni sobar Kleandar, oslobođenik, a njegova žena Krispina platila je istu cijenu dvije godine ranije.⁵⁹

Situacija na granici bila je stabilna zahvaljujući sjajnim vojskovođama koji su se ondje nalazili. Međutim, financije su zapale u krizu, kuga ponovno hara, a oskudica povećava cijene namirnica. Veliki požar 191. razbuktao se u središtu Rima, a sumnja je neopravdano pala na Komoda, kao i ranije na Nerona. Godinu dana poslije situacija postaje još gora, jer su u borbi između raznih grupa koje su se nadmetale na utjecaj na cara više nije moglo razumjeti na čijoj strani se nalazi moć. Komod prelazi svaku mjeru kada je prodefilirao gradom na čelu povorke svojih gladijatora. Na inicijativu pretorijanskog prefekta Emilija Leta i dvorskog sobara Ekleta

⁵⁸ C. Scarre, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, str. 121.

⁵⁹ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 581. i 582.

organizirana je još jedan urota i ovaj je put završila uspješno: navečer, 31. prosinca 192., Komod je ugušen nakon što je povratio otrovno piće koje mu je donijela priležnica Marcia. Senat je poništio sve carske odluke, proglasio ga državnim neprijateljem i samo su intervencijom Pertinaksa, koji je tada proglašen carem, njegovi posmrtni ostatci pošteđeni oskvruća koje je zadesilo njegove kipove razbijene u bijesu. Pretorijanci su ušutkani obećanjima nagrade u vrijednosti od 300 denara.⁶⁰ Usprkos vladavini kojom je malo tko bio zadovoljan, Komod je deificiran od strane Septimija Severa tri godine nakon smrti.⁶¹

⁶⁰ Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, str. 582.

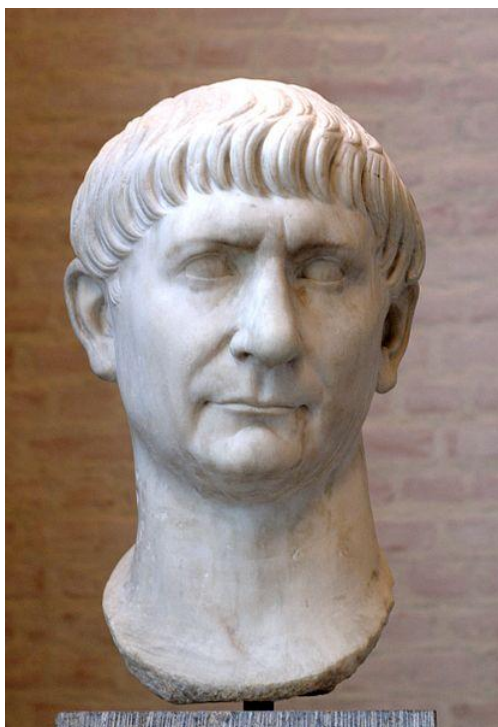
⁶¹ James C. McKeown, *A cabinet of Roman curiosities; strange tales and surprising facts from the world's greatest empire*, Oxford University Press, Oxford, 2010., str. 228.

10. Prilozi

Slika 1: Bista Nerve

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Nerva_Tivoli_Massimo.jpg

Slika 2: Bista Trajana

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Traianus_Glyptothek_Munich_336.jpg

Slika 3: Trajanov stup

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Trajan_s_column.jpg

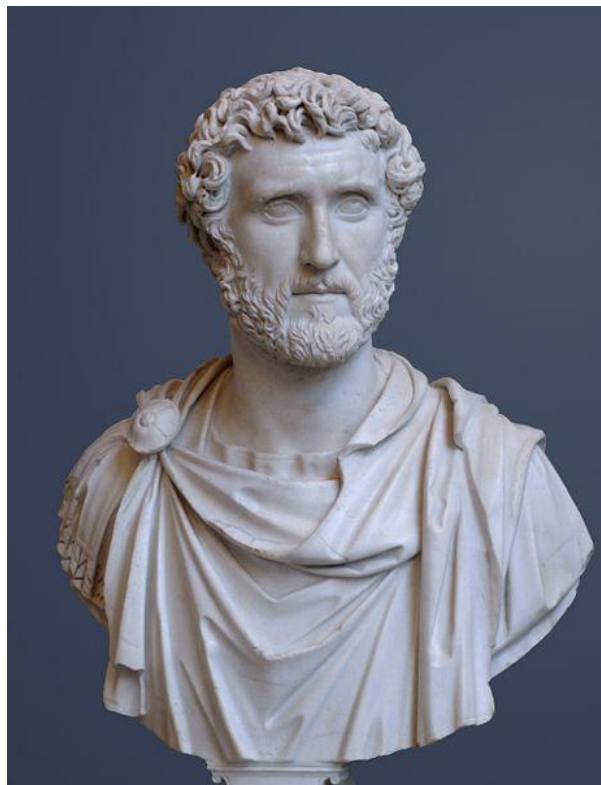
Slika 4: Bista Hadrijana

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bust_Hadrian_Musei_Capitolini_MC817.jpg

Slika 5: Dio Hadrijanova zida

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hadrian%27s_wall_at_Greenhead_Lough.jpg

Slika 6: Bista Antonina Pija

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Antoninus_Pius_Glyptothek_Munich_337_cropped.jpg

Slika 7: Bista Marka Aurelija

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Marcus_Aurelius_Glyptothek_Munich.jpg

Slika 8: Bista Komoda prikazanog kao Heraklo

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Commodus_Musei_Capitolini_MC1120.jpg

11. Literatura

- 1.) Boatwright, Mary T., Gargola, Daniel J., Talbert, Richard J. A., *The Romans; from village to empire*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- 2.) Bowman, Alan K., Gransey, Peter, Rathbone, Dominic, *The Cambridge ancient history; the high Empire, A.D. 70-192*, knj. 11., Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- 3.) Bunson, Matthew, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts on file, New York, 1994.
- 4.) Burgan, Michael, *Great empires of the past; empire of ancient Rome*, Facts on file, New York, 2005.
- 5.) Dunstan, William E., *Ancient Rome*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2010.
- 6.) Kuiper, Kathleen, *Ancient Rome; from Romulus and Remus to the Visigoth invasion (The Britannica guide to ancient civilizations)*, Britannica Educational Publishing, Rosen Educational Services, New York, 2010.
- 7.) Liberati, Anna Maria, *Drevni Rim; povijest civilizacije koja je vladala svijetom*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000.
- 8.) Lisičar, Petar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
- 9.) McGeough, Kevin M., *The Romans; new perspective*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2004.
- 10.) McKeown, James C., *A cabinet of Roman curiosities; strange tales and surprising facts from the world's greatest empire*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- 11.) Potter, David S., *A companion to the Roman Empire*, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.
- 12.) Santosuosso, Antonio, *Storming the heavens; soldiers, emperors, and civilians in the Roman Empire*, Westview Press, Oxford, 2001.
- 13.) Scarre, Christopher, *Chronicle of the Roman emperors; the reign-by-reign record of the rulers of imperial Rome*, Thames and Hudson, London, 1995.
- 14.) Skupina autora, *Povijest; Rimsko carstvo*, knj. 4., Jutarnji list, Zagreb, 2007.
- 15.) Takács, Sarolta, Cline, Eric, *The ancient world; civilizations of Europe*, knj. 2., Sharpe Reference, New York, 2007.
- 16.) *Vojna enciklopedija*, sv. 8., Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1966.
- 17.) Wilcox, Peter, Trevio, Rafael, *Barbarians against Rome; Romes Celtic, Germanic, Spanish and Gallic enemies*, Osprey Publishing, Oxford, 2000.